

Distinctive features of evaluating an expert linguist's conclusion in cases involving extremism

Oybek MANSUROV¹

Republican Center for Forensic Expertise named after Kh. Sulaymonova

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2024

Received in revised form

15 December 2024

Accepted 20 January 2025

Available online

15 February 2025

Keywords:

expert opinion,
evaluation of conclusions,
procedural order,
objectivity of the conclusion,
objects of expert
examination,
competence.

ABSTRACT

This article analyzes the assessment and practical significance of expert opinions issued by the Forensic Political Science Linguistic Expertise department of the Republican Forensic Examination Institution named after Kh. Sulaymonova. These opinions are evaluated by officials conducting pre-investigation checks, investigators, inquiry officers, or courts. Additionally, the article provides specific proposals and recommendations to address existing gaps in national legislation regarding the criteria for evaluating these expert opinions.

2181-1415/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol6-iss1/S-pp222-231>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ekspert-lingvistning ekstremizm to'g'risidagi ishlar bo'yicha xulosasini baholashning o'ziga xos xususiyatlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

ekspert xulosasi,
xulosalarni baholash,
protsessual tartib,
xulosaning obyektivligi,
ekspert tekshiruvi
obyektlari,
kompetentlik.

Ushbu maqolada X. Sulaymonova nomidagi Respublika sud ekspertiza muassasasining Sud-siyosatshunoslik lingvistik ekspertizasi tomonidan beriladigan ekspertiza xulosalarining tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organing mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki sud tomonidan baholanishi va amaliyotdagi ahamiyati tomonlar tahlil qilingan, shu bilan birga mazkur ekspertiza xulosalarini baholash uchun qo'yilgan mezonlar bo'yicha milliy qonunchiligimizdagi mavjud bo'shliqlarni to'ldirish yuzasidan muayyan taklif va tavsiyalar berib o'tilgan.

¹ PhD student, The Scientific Research Institute of Forensic Expertise under the Republican Center for Forensic Expertise named after Kh. Sulaymonova. E-mail: oybekjono585@gmail.com

Особенности оценки заключения эксперта-лингвиста по делам об экстремизме

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

экспертное заключение, оценка заключений, процессуальный порядок, объективность заключения, объекты экспертного исследования, компетентность.

В данной статье анализируются оценка и практическое значение заключений, выдаваемых Судебно-политологической лингвистической экспертизой Республиканского учреждения судебной экспертизы имени Х. Сулаймоновой, а также их использование должностными лицами, проводящими доследственную проверку, дознавателями, следователями и судами. Кроме того, представлены конкретные предложения и рекомендации по устранению существующих пробелов в национальном законодательстве, касающихся критериев оценки таких заключений.

Ekstremizmga oid ishlar bo'yicha isbotlashda ekspert xulosasining ahamiyatini ortiqcha baholash qiyin, chunki ekspert xulosasi ushbu toifadagi ishlar bo'yicha asosiy dalillardan biri hisoblanadi. Buni Y.R. Rossiyskaya ham ta'kidlaydi: "Nutqiy asarning mazmuniy-semantik va shakliy tomonlarini lingvistik tahlil qilish natijalari daliliy ma'lumotlarning asosiy manbai hisoblanadi, xususan, milliy, irqiy, diniy adovatni qo'zg'atish, konstitutsiyaviy tuzumni zo'ravonlik bilan ag'darishga da'vat qilish va boshqalar bilan bog'liq jinoyat ishlarini tergov qilish va ko'rib chiqishda". Uning ta'kidlashicha, bu toifadagi ishlar bo'yicha boshqa hech qanday dalil manbai mavjud emas.

Ekspert xulosasini baholash deganda, O'zbekiston Respublikasi JPKning 187-moddasiga muvofiq Ekspert xulosasi tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki sud tomonidan jinoyat ishi yoki tergovga qadar tekshiruv materiallari bo'yicha to'plangan boshqa dalillar bilan birgalikda uning ilmiy asoslanganligi va ekspertiza o'tkazish uchun belgilangan barcha protsessual qoidalarga rioya etilganligi nuqtai nazaridan baholanadi tushuniladi.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksida "ekspert xulosasi" tushunchasiga ta'rif berilmagan, ammo ushbu protsessual hujjatga qo'yiladigan talablar mavjud. Xulosa o'tkazilgan tadqiqotning batafsil tavsifini, uning natijasida chiqarilgan xulosalarni va sud tomonidan qo'yilgan savollarga javoblarni o'z ichiga olishi kerak. Agar ekspert ekspertiza o'tkazishda ishni ko'rib chiqish va hal etish uchun ahamiyatga ega bo'lgan holatlarni aniqlasa o'ziga savollar qo'yilmagan holatlar xususida u ushbu holatlar to'g'risidagi xulosalarni o'z xulosasiga kiritishga haqli.

Ekspert xulosasi dalillar manbai sifatida ko'plab ilmiy tadqiqotlarning mavzusi bo'lgan. Xususan shu sohada bir qator ilmiy tadqiqot ishlarini e'lon qilgan olim B.V. Matitsin qonun qoidalarini tahlil qilib, JPKning ekspertga ta'luqli bandida "Ekspert xulosasi" tushunchasi bilan to'ldirishni taklif qiladi: "Ekspert xulosasi – bu sud ekspertizasini tayinlash to'g'risidagi qarorda qo'yilgan, shu jumladan, uning oldiga qo'yilmagan, lekin ekspert tekshiruvi predmetiga taalluqli masalalar bo'yicha yozma shaklda taqdim etilgan qat'iy yoki ehtimoliy xulosalar ko'rinishidagi ma'lumotlar," 1, 2 va 3-qismlarini esa 2, 3, 4-raqamlar bilan belgilashni taklif qiladi.

I.V. Burkov ham ta'rifga o'zgartirishlar kiritish zarurligini ta'kidlab, ekspert xulosasi deganda "jinoyat ishini yuritayotgan shaxs yoki taraflar tomonidan ekspert oldiga qo'yilgan masalalar bo'yicha yozma ravishda taqdim etilgan va u tomonidan

o'tkazilgan tadqiqotlar asosida olingan asoslantirilgan xulosalar"ni tushunishni taklif etadi. Ushbu ta'rif, bizning fikrimizcha, to'liq emas, chunki ekspertning ekspert tashabbusi huquqini ushbu moddaning ekspertiza tayinlash to'g'risidagi, lekin ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan qaror yokida ajrim.

I.Y. Xamova boshqacha ta'rifni taklif qiladi: "Ekspert xulosasi" – ish yurituvida bo'lgan shaxs tomonidan ekspert oldiga qo'yilgan maxsus bilimlarni talab qiladigan masalalar bo'yicha yozma ravishda taqdim etilgan tadqiqot mazmuni va xulosalar.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat protsessual kodeksining 172–182-moddalarida quyidagi tarzda ifoda etish maqsadga muvofiq bo'ladi: "Ekspert xulosasi" – jinoyat ishi bo'yicha tergovni olib boruvchi shaxs tomonidan ekspert oldiga qo'yilgan savollar yuzasidan hamda yozma shaklda taqdim etilgan tadqiqot mazmuni va tadqiqot natijalari asosida shakllantirilgan xulosalar, shuningdek ekspertning o'zi tomonidan ekspert tashabbusi huquqini amalga oshirish doirasida shakllantirilgan xulosalardir.

Bundan tashqari, agar ekspert sud ekspertizasini o'tkazish chog'ida jinoyat ishi uchun ahamiyatga ega bo'lgan, lekin unga nisbatan savollar qo'yilmagan holatlarni aniqlasa, u o'z xulosasida ularni ko'rsatishga haqli. Bu o'rinda gap ekspert tashabbusi haqida bormoqda.

Qonunda sanab o'tilgan shaklga doir talablarga javob bermaydigan xulosa nomaqbul dalil deb topilishi mumkin.

JPKning 172-modda. Ekspertiza tayinlash uchun asoslar;

Ish uchun ahamiyatli holatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni fan, texnika, san'at yoki kasb sohasi bo'yicha bilimi bo'lgan shaxs o'tkazadigan maxsus tekshirish orqali olish mumkin bo'lganda ekspertiza tayinlanadi. Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudya, mutaxassislar, xolislar bunday bilimlarga ega bo'lishi ekspertiza tayinlash zaruratidan ozod etmaydi.

Ekspertning xulosasi istisno emas va ishning barcha holatlarini birgalikda hisobga olgan holda sud tomonidan tekshirilishi va baholanishi lozim. Shu bilan birga, ekspert xulosasini baholash o'ziga xos xususiyatga ega ekanligini hisobga olish zarur.

Dalillarni baholash deganda, ularning maqbulligi, aloqadorligi, ular o'rtasidagi aloqalarning mavjudligi va xarakterini aniqlash, haqiqatni aks ettirish uchun dalillarning ahamiyati va ulardan foydalanish yo'llarini aniqlashning mantiqiy jarayoni tushuniladi. Shunday qilib, har qanday turdagi dalillarga, shu jumladan ekspert xulosasiga baho berish uning xususiyatlari – aloqadorlik, maqbullik, ishonchlilik va dalillar majmuiga nisbatan – yetarlilikni aniqlashdan iborat.

Qonunchilikda o'z aksini topmagan, ammo amalda qo'llanilayotgan yana bir mezonni ajratib ko'rsatish qabul qilingan – bu ekspert xulosasining daliliy ahamiyati (kuchi). Ekspert xulosasini sud tomonidan baholash ham rasmiy, ham mazmunan baholashni o'z ichiga oladi. Agar rasmiy baholash mezonlari bilan amaliyotda ekspert xulosasini baholovchi shaxslarda odatda hech qanday muammolar yuzaga kelmasa, mohiyatan baholash ko'pincha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Rasmiy baholash deganda, odatda, ekspertiza tayinlash va o'tkazish tartibiga rioya etilishini tekshirish tushuniladi. Bu tartibga rioya etilmasligi sud qarorini bekor qilish uchun asos bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, rasmiy baholashga xulosaning to'g'ri rasmiylashtirilganligini, qonunda belgilangan rekvizitlarning mavjudligini tekshirish va ekspertni rad etish uchun asoslarni aniqlash ham kiradi.

Ekspert xulosasini mazmun jihatidan baholash esa ekspert aniqlagan belgilarning yetarliligini, xulosalarning o'tkazilgan tadqiqot bilan asoslanganligini, metodikaning to'g'ri qo'llanilganligini va boshqa jihatlarni baholashni o'z ichiga oladi.

Olimlar tomonidan ekspert xulosasini baholashning turli bosqichlari ajratilgan. Y.R. Rossiyskaya ekspert xulosasini baholashning quyidagi algoritmini taklif qiladi:

1. Ekspertiza tayinlashda qonun talablariga rioya etilishini tekshirish.
2. O'rganilayotgan ashyoviy dalillar va namunalarning haqiqiyliigi va yetarliligini tekshirish.
3. Ekspert metodikasining ilmiy asoslanganligini va uni muayyan holatda qo'llashning qonuniyligini baholash.
4. Xulosaning to'liqligi va har tomonlamaligini tekshirish va baholash.
5. Ekspert tekshiruvining borishi va natijalarining mantiqiy asoslanganligini baholash.
6. Ekspert tekshiruvi natijalarining mazkur jinoyat yoki fuqarolik ishiga, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishga aloqadorligini tekshirish.

7. Ekspert xulosalarining ish bo'yicha mavjud dalillarga muvofiqligini tekshirish.

A.M. Zinin va N.P. Maylis bir muncha boshqacha bo'linishni taklif qiladilar:

1. Ekspertiza tayinlash va o'tkazishning protsessual tartibiga rioya qilish.
2. Xulosaning to'g'ri rasmiylashtirilganligini, qonunda ko'rsatilgan barcha zarur rekvizitlarning mavjudligini tekshirish.

3. Xulosani baholashda ko'rib chiqiladigan, uning mohiyatiga taalluqli qoidalar.

4. Tadqiqotni o'tkazish uchun ekspertga taqdim etilgan materialning yetarliligi.

5. Ekspertga taqdim etilgan dastlabki ma'lumotlarning to'g'riligi.

6. Ekspert tomonidan o'tkazilgan tadqiqotning to'liqligini aniqlash.

7. Ekspert xulosasining u tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar bilan tasdiqlanganligi.

8. Ekspert xulosasining daliliy ahamiyati (kuchi) ni aniqlash.

Y.K. Orlov ekspert xulosasini quyidagi sxema bo'yicha baholashni taklif qiladi:

1. Ekspert xulosasining aloqadorligini baholash.

2. Yo'l qo'yilishini baholash.

3. Ekspert xulosasining ishonchliligini baholash.

U quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

– ekspert tomonidan qo'llanilgan metodikaning ishonchliligi;

– ekspertga taqdim etilgan materialning yetarliligi va sifatligi;

– ekspert tomonidan o'tkazilgan tadqiqotning to'liqligi;

– dastlabki ma'lumotlarning to'g'riligi;

– ekspert xulosalarining xulosada dalillanganligi;

– xulosaning ishdagi mavjud dalillar (shu jumladan, boshqa xulosalar) bilan muvofiqligi (ziddiyatsizligi).

4. Ekspert xulosasining daliliy ahamiyatini (kuchini) baholash. Mohiyatan, ekspert xulosasini baholashning barcha taklif etilgan sxemalari uning aloqadorlik, maqbullik va ishonchlilik talablariga muvofiqligini tekshirishdan iborat. Ekspert xulosasiga qo'yiladigan talablarni batafsil ko'rib chiqamiz.

Tegishlilik deganda ekspert tomonidan aniqlangan fakt va jinoyat/fuqarolik ishi o'rtasidagi bog'liqlik tushuniladi. Tegishlilikni baholashda ekspert tomonidan aniqlangan faktlarning isbotlash predmetiga kirishini yoki daliliy faktlarga aloqadorligini aniqlash zarur. Bu, ko'rib turganimizdek, har qanday boshqa turdagi dalillarning aloqadorligi ta'rifiga to'liq mos keladi.

Lekin bir xususiyati bor: ekspert xulosasining aloqadorligini aniqlashda obyektning aloqadorligini aniqlash zarur ekspert tekshiruvi. G'oyaga ko'ra, ekspert tekshiruvi obyektlarining aloqadorligi ekspertiza tayinlanishidan oldin aniqlanishi kerak, ammo amaliyotda ba'zan boshqacha bo'ladi: avval ekspertiza tayinlanadi, keyin esa ekspert tomonidan tekshirilgan obyekt aloqadorlik talabiga muvofiq emas deb topiladi.

Ekspertning o'zi obyektни o'rganib, uning aloqadorligini to'liq aniqlay olmaydi, chunki u faqat o'ziga topshirilgan vazifa doirasida ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Masalan, lingvistik ekspertiza o'tkazish uchun gazetaning noto'g'ri nusxasi yuborilishi mumkin.

Yo'l qo'yilishi. Tegishlilikni baholashda ekspert xulosasining mazmunan yaroqliligiga asoslanish zarur bo'lsa, ekspert xulosasining maqbulligini baholashda har doim uning maqbulligini protsessual shakl nuqtayi nazaridan baholash zarur.

O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 29-modda 4-qismida Qonunni buzgan holda olingan dalillardan odil sudlovni amalga oshirish chog'ida foydalanishga yo'l qo'yilmasligi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining Qarori "Dalillar maqbulligiga oid jinoyat-protsessual qonuni normalarini qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida" JPK 951-moddasiga ko'ra, agar faktik ma'lumotlar qonunga xilof usullar orqali yoki jinoyat protsessi ishtirokchilarini qonun bilan kafolatlangan huquqlaridan mahrum qilish yoki bu huquqlarni cheklash yo'li bilan yoxud JPK talablari buzilgan, shu jumladan quyidagi hollarda olingan bo'lsa maqbul emas deb topiladi:

1) jinoyat protsessi ishtirokchilariga yoki ularning yaqin qarindoshlariga nisbatan qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala hamda jazo turlarini qo'llagan holda;

2) ularni soxtalashtirish (qalbakilashtirish) yo'li bilan;

3) gumon qilinuvchining, ayblanuvchining yoki sudlanuvchining himoyaga bo'lgan huquqlari, shuningdek tarjimon xizmatlaridan foydalanish huquqi buzilgan holda;

4) jinoyat ishi bo'yicha protsessual harakatning mazkur jinoyat ishini yuritishni amalga oshirish huquqiga ega bo'lmagan shaxs tomonidan bajarilishi natijasida;

5) noma'lum manbadan yoxud jinoyat ishini yuritish jarayonida aniqlash mumkin bo'lmagan manbadan;

6) jabrlanuvchi, guvoh, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining surishtiruvdagi, dastlabki tergovdagi sudda dalillar majmui bilan o'z tasdig'ini topmagan ko'rsatuvlaridan, shuningdek, dalillarni to'plash va mustahkamlash vakolatli bo'lmagan shaxs yoki organ tomonidan yoxud jinoyat-protsessual normalarda ko'zda tutilmagan harakatlar natijasida amalga oshirilgan bo'lsa, bunday dalillar qonun buzilgan holda olingan deb e'tirof etilishi lozim.

Tegishlilikka nisbatan bo'lgani kabi, ekspert xulosasining maqbulligi bevosita ekspert tomonidan tekshirilgan obyektlarning maqbulligiga bog'liq. Dalillarning maqbulligining umumiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- u tegishli subyekt tomonidan olingan bo'lishi kerak;
- qonunda ko'rsatilgan manbalardan;
- protsessual rasmiylashtirish qoidalariga rioya qilgan holda;
- qonuniy yo'l bilan. Ekspert xulosasiga nisbatan, bizning fikrimizcha, Y.K. Orlovdan keyin ekspert xulosasining dalil sifatida maqbulligining quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish to'g'riroqdir;

- tegishli subyekt, ya'ni tilshunoslikka oid maxsus bilimlarga ega bo'lgan, qiziqilgan va kompetentli;

- sud ekspertizasi vakolati chegarasiga rioya qilish (ekspert-lingvist boshqa ekspert, masalan, psixolog vakolatiga kiradigan huquqiy savollarga javob bermasligi kerak);

- protsessual tartibga rioya qilish;

- ekspert tekshiruvi obyektlarining maqbulligi;

- tegishli protsessual rasmiylashtirish. Ba'zi momentlarni batafsilroq ko'rib chiqamiz.

Tegishli subyektga kelsak, ekspert kompetentligining ekspertiza predmetiga muvofiqligini aniqlash muhimdir. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 67-moddasiga ko'ra, sud ekspertizasini o'tkazish topshirilgan, maxsus bilimga ega bo'lgan har qanday shaxs ekspert sifatida jalb qilinishi mumkin. Ammo savol tug'iladi: sud ekspertning bilim darajasini qanday baholashi kerak? Albatta, buni rasmiy belgilar – tegishli ma'lumot, ilmiy daraja, ekspertlik ish staji va boshqalar bo'yicha amalga oshirish mumkin, ammo ekspertlik amaliyotining ko'plab misollari shuni ko'rsatadiki, afsuski, hatto ilmiy darajaning mavjudligi ham sifatli tadqiqot o'tkazish va ilmiy asoslangan xulosalarni shakllantirishni kafolatlamaydi.

Y.I. Galyashina so'z ekstremizmi faktini aniqlash uchun maxsus lingvistik bilimlardan foydalanish masalasini yoritib, ekspertizaga hatto nufuzli filologlarni (ekspert muassasalarining shtatdagi xodimlari bo'lmagan) jalb qilish har doim ham muvaffaqiyatli emasligini ta'kidlaydi.

Buning sababi, uning fikricha, ekspertiza o'tkazish topshirilgan shaxslar professional sud ekspertlari bo'lmagani holda, shakllantirilgan xulosalar uchun sud eksperti sifatida o'z huquqlari doirasi va javobgarligini noaniq tasavvur qiladilar, ko'pincha o'zlari chiqargan xulosa va hukmlarning sud istiqbolini ko'rmaydilar.

Ularning xulosalarida ilmiy asoslangan dalillar o'rniga ko'pincha ilmiy munozara uchun mutlaqo maqbul bo'lishi mumkin bo'lgan, ammo ekspertiza xulosasi sifatida yaroqsiz bo'lgan subyektiv fikrlar uchraydi.

Bundan kelib chiqadiki, ekspert nafaqat ona fanidan bilimga ega bo'lishi kerak: bu muayyan turdagi ekspertizalarni o'tkazish uchun ilmiy asos hisoblanadi, balki ekspertiza o'tkazishning protsessual asoslari bo'yicha tegishli bilimlarga ega bo'lishi, ekspert vazifalarini hal qilish uslublariga ega bo'lishi kerak, chunki ekspertiza o'tkazish topshirilgan shaxs o'zi tomonidan berilgan xulosa keyinchalik ish bo'yicha dalil bo'lib xizmat qilishini tushunishi kerak.

Ishonchlilik. Maqbullikdan farqli o'laroq, ishonchlilikni aniqlash uchun aniq rasmiy mezonlar mavjud emas. Ishonchlilikni tekshirishning ikki usuli mavjud: ekspert xulosasining o'zini baholash va xulosani ish bo'yicha boshqa dalillar bilan taqqoslash. Ekspert xulosasining ishonchliligini baholash uni quyida ko'rib chiqilgan mezonlar bo'yicha baholashni nazarda tutadi.

Ilmiy asoslanganligi. Bunda qo'llanilgan metodikaning ishonchliligi va uni muayyan holatda qo'llashning qonuniyligi, ekspertga taqdim etilgan materialning yetarliligi, dastlabki ma'lumotlarning to'g'riligi, xulosaning asosiligi va ishonchliligi, shuningdek, ekspert tomonidan o'tkazilgan tadqiqotning to'liqligi aniqlanadi.

Xulosani to'g'ri baholashga tadqiqotning aniq uslubini tahlil qilish va uning fan taraqqiyotining zamonaviy darajasiga muvofiqligini o'rganish orqali erishiladi. Biz A.M. Zinin va N.P. Maylisning "tergovchi yoki sud va huquqni muhovafa qiluvchi boshqa organlar barcha nazariy nozikliklarni tushunishi shart emas, ammo ulardagi kriminalistik nazariyaning asosiy qoidalari haqidagi tasavvur ekspert xulosasining ilmiy asoslanganligini baholash uchun yetarli" degan fikriga qo'shila olishidadir.

A.R. Shlyaxovning fikricha sudlar ekspertizalarning ayrim turlari va turlari nazariyasi va metodikasi sohasida mutaxassis bo'lmaganliklari sababli ekspertizalarning aniq qoidalari va aniq uslubiyotini baholay olmaydilar, deb hisoblash noto'g'ri bo'ladi, deb yozgan fikriga qo'shilmalikka majburmiz. Fikrimizcha, xulosaning ilmiy asosligini baholash uning mazmunini chuqur o'rganishni taqozo etar ekan, sud har doim ham mutaxassisning yordamiga murojaat qilmasdan buni amalga oshira olmaydi. Boshqa olimlar ham shunga o'xshash fikrdalar.

Materiallarning yetarliligi. Ekspertga taqdim etiladigan materiallar uning oldiga qo'yilgan savollarga javob berish uchun yetarli bo'lishi kerak. Masalan, agar ekspertga matnning qismlari taqdim etilgan bo'lsa, u matnni to'liq tadqiq qilish uchun qo'shimcha materiallar taqdim etish to'g'risida iltimosnoma yuborishi shart hisoblanadi amaliyotda.

Dastlabki ma'lumotlarning to'g'riligi. Ekspert xulosasining asosligi u ekspertizani tayinlagan subyektdan xulosa uchun tayyor posilka sifatida oladigan dastlabki ma'lumotlarning to'g'riligiga ham bog'liq. Ekspert tomonidan tekshirilayotgan materialning so'zma-so'z mazmuni to'g'riligi ekspertizani tayinlagan shaxs tomonidan tekshirilishi kerak.

Dalillanganlik. Asoslanganlikni baholashda maxsus bilimlarga ega bo'lmagan sud ko'pincha ekspert xulosasi u tomonidan bajarilgan tadqiqotlar bilan qay darajada tasdiqlanishini tushunishi qiyin (masalan, ekspert tomonidan aniqlangan belgilar majmui materialda ekstremistik faoliyatni amalga oshirishga undash mavjudligi to'g'risida xulosa chiqarish uchun yetarlimi).

Tadqiqotning to'liqligi. Tadqiqotning to'liq emasligi qayta ekspertiza tayinlash uchun asos bo'ladi. U, odatda, tadqiqot metodikasidan chetga chiqish, ya'ni biror bir metodni qo'llamaslik yoki obyektini to'liq tadqiq etmaslik bilan ifodalanadi; ekspert (ekspertlar komissiyasi) xulosasi asoslantirilmaganda yoki uning to'g'riligiga shubha tug'ilganda yoxud unga asos qilib olingan dalillar ishonchli emas deb topilganda yoki ekspertizani o'tkazishning protsessual qoidalari jiddiy buzilganda qayta ekspertiza tayinlanadi.

Qayta ekspertiza tayinlanganda ekspert (ekspertlar komissiyasi) oldiga ilgari qo'llanilgan ekspert tekshiruv usullarining ilmiy asoslanganligi to'g'risidagi masala qo'yilishi mumkin.

Qayta ekspertizani tayinlash to'g'risidagi qarorda yoki ajrimda qayta ekspertizani tayinlagan organning (shaxsning) birinchi (oldingi) ekspertiza xulosasiga qo'shilmaganligi sabablari ko'rsatilishi lozim.

Qayta ekspertizani o'tkazish boshqa ekspertga (ekspertlar komissiyasiga) topshiriladi. Birinchi (oldingi) ekspertizani o'tkazgan ekspert (ekspertlar komissiyasi) qayta ekspertizani o'tkazishda hozir bo'lishi va tushuntirishlar berishi mumkin, lekin u ekspert tekshiruvini o'tkazish va xulosa tuzishda ishtirok etmaydi.

Ekspert xulosasining yana bir xususiyati uning ishonchliligidir. Ekspert xulosasining ishonchliligi masalalari olimlarni anchadan beri qiziqtirib kelmoqda.

A.A. Eysman yuridik adabiyotlarda ko'pincha haqqoniylik chinlik bilan tenglashtiriladi, deb qayd etgan edi. Ishonchlilik mutlaq haqiqat bilan, nisbiy haqiqat esa ehtimollik bilan bog'lanadi.

Uning "Ekspert xulosasi (tuzilishi va ilmiy asoslanishi)" nomli ishining "Ekspert xulosasining ishonchliligi" deb nomlangan beshinchi paragrafi tahlilidan ma'lum bo'ladiki, ishonchli xulosa – uning haqqoniyligi tadqiqot usuli yoki muhokama qilish usulini oldindan

tanlash bilan kafolatlanadi, mulohaza esa, o'z navbatida, haqiqiy mulohaza, ya'ni obyektiv voqelikka mos keladigan xulosa olinishi ma'lum bo'lsa, ishonchli bo'ladi.

Ekspert xulosasining yana bir xususiyati uning ishonchliligidir. Ekspert xulosasining ishonchliligi masalalari olimlarni anchadan beri qiziqtirib kelmoqda. A.A. Eysman yuridik adabiyotlarda ko'pincha haqqoniylik chinlik bilan tenglashtiriladi, deb qayd etgan edi. Ishonchlik mutlaq haqiqat bilan, nisbiy haqiqat esa ehtimollik bilan bog'lanadi.

Uning "Ekspert xulosasi (tuzilishi va ilmiy asoslanishi)" nomli ishining "Ekspert xulosasining ishonchliligi" deb nomlangan beshinchi paragrafi tahlilidan ma'lum bo'ladi, ishonchli xulosa – uning haqqoniyligi tadqiqot usuli yoki muhokama qilish usulini oldindan tanlash bilan kafolatlanadi, mulohaza esa, o'z navbatida, haqiqiy mulohaza, ya'ni obyektiv voqelikka mos keladigan xulosa olinishi ma'lum bo'lsa, ishonchli bo'ladi.

T.V. Saxnova haqli ravishda ekspert asos qilib olgan ilmiy qoidalar mazmunini, shuningdek, u tanlagan metodikalarning ilmiy asosligini baholash maxsus bilimlar sohasiga kirib borishga olib keladi, uning tashuvchisi sifatida – bajariladigan funksiyalarga ko'ra – sud emas, balki ekspert nazarda tutiladi. Nihoyat, amaliyotda qo'llaniladigan turli ekspertizalarning asosini tashkil etishi mumkin bo'lgan maxsus bilimlarning barcha sohalarida sudni vakolatli bo'lish majburiyatini obyektiv ravishda yuklash mumkin emas.

O'tkazilgan lingvistik ekspertizaning ilmiy asoslanganligini baholashning o'ziga xos xususiyati shundaki, har bir til tashuvchisi o'zini bunday ekspertizalarni o'tkazish uchun vakolatli deb hisoblaydi va shunga mos ravishda uni o'tkazishning to'g'riligini baholay oladi.

P. Sergeevich bunday deb yozgan edi: "Agar sudga dastlabki tekshirishni o'tkazgan ekspert chaqirilmagan bo'lsa, unda odatda tekshirish son-sanoqsiz xato va kamchiliklar bilan yakunlangan bo'ladi". Uning o'zi qoidani ta'riflagan edi: "agar jarayonda raqib tomonidan ekspert bo'lsa va ekspertiza ahamiyatga ega bo'lsa, notiq o'z tomonidan bilimdon va qat'iyatli bo'lgan ekspertni ko'rsatishi kerak. Ekspert yolg'iz ekan, u loaqal bema'ni gaplarni aytayotgan bo'lsa ham, hech kimga ziyon yetkazmaydi. Unga raqib bering, orakulning nutqi xudbinona bahsga aylanadi".

Bizning fikrimizcha, bu qoida nafaqat o'z dolzarbligini yo'qotmadi, balki vaqt o'tishi bilan yanada ko'proq talabga ega bo'ldi, chunki texnika taraqqiyoti, ilmiy bilimlarning ko'payishi va chuqurlashuvi tufayli tomonlar va ularning vakillariga mutaxassis yordamisiz amalda ish olib borish mumkin emas. Mutaxassisning jarayonda ishtirok etish imkoniyatlariga e'tiborning kuchayganligidan ushbu sohadagi ilmiy izlanishlar guvohlik beradi advokatlar tomonidan ham,

Bizningcha, jarayonda bilimdon shaxslarning tortishuvi tomonlarning haqiqiy tortishuvi ifodasidir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, tilshunos-ekspert xulosasini baholashning qiyinligi shundaki, ko'pincha sudyalar o'rganilayotgan matnlarda milliy, irqiy, diniy yoki ijtimoiy nizolarni qo'zg'atishga qaratilgan fikrlar bor-yo'qligini hal qilishda o'zlarini vakolatli deb hisoblashadi. Ammo ba'zi hollarda ekstremistik deb taxmin qilinayotgan matnlarni baholashning soddaligi va maxsus bilimlarni qo'llash natijalaridan foydalanmasdan qarorlar qabul qilish ba'zan asossiz sud qarorlarining qabul qilinishiga olib keladi, ular keyinchalik yuqori instansiyalarga shikoyat qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Российская Е.Р. Проблемы развития института судебной экспертизы в государственных судебно-экспертных учреждениях системы Министерства юстиции Российской Федерации // Юстиция. 2005. № 1. С. 47.
2. Матыцын Б.В. Основные правовые и криминалистические проблемы судебной экспертизы на современном этапе развития уголовного судопроизводства России: автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. Краснодар, 2007. С. 9.
3. Хамова И.Е. Оценка допустимости заключения эксперта в уголовном процессе: автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. Краснодар, 2011. С. 8.
4. Подробнее об экспертной инициативе см: Винницкий Л.В., Мельник С.Л. Экспертная инициатива в уголовном судопроизводстве. М., 2009. 382 с.
5. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. М., 1966. С. 66-67.
6. Российская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2008. С. 280-284.
7. Зимин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. Учебник. М., 2002. С. 187-19
8. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining Qarori "Dalillar maqbulligiga oid jinoyat-protsessual qonuni normalarini qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida" <https://lex.uz/mact/-3895986#-3896066>
9. Орлов Ю.К. Указ.соч. С. 143.
10. Зинин А.М., Майлис Н.П. Указ. соч. С. 191.
11. Назначение и производство судебных экспертиз (Пособие для следователей, судей и экспертов). М., 1988. С. 28.
12. См., например: Кудрявцева А.В. Теория доказывания в юридическом процессе: Учебное пособие. Челябинск, 2006. С. 105; Лазарева В.А. Проблемы доказывания в •,•' современном уголовном процессе России: учеб. пособие. Самара, 2007. С. 266-267; Российская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2008. С. 287-288; Подкатилина М.Л. О необходимости расширения перечня оснований для привлечения специалиста // Материалы межвузовской конференции «15 лет Конституции: перспективы развития российского законодательства». М., 2009. С. 193-197 и др.
13. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi <https://lex.uz/docs/-111460>
14. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). М., 1967. С. 110-115.
15. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). М., 1967. С. 110-115.
16. Сахнова Т.В. Судебная экспертиза. М., 2000. С. 243.
17. Сергеич П. (Пороховщиков П.С.) Искусство речи на суде. 3-е изд. Тула, 2000. С. 19
18. См., например: Александров А.С. Введение в судебную лингвистику. Нижний Новгород, 2003. С. 239; Галяшина Е.И. Использование специальных знаний судебных речеведческих экспертиз в деятельности адвоката // Адвокатура. Государство. Общество: сб. материалов IV Всероссийской научно-практической конф. / отв. редакторы : Володина СИ., Пилипенко Ю.С. М., 2007. С.138-147 и др.

19. См., например: Кудрявцева А.В., Классен Н.А., Классен А.Н. Использование специальных знаний при осуществлении защиты по уголовным делам. М., 2011; Петрова Т.В. Использование специальных знаний адвокатом в уголовном судопроизводстве: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2007; Конин В.В. Опровержение выводов эксперта при осуществлении профессиональной защиты по уголовным делам с использованием специальных познаний // Использование специальных познаний в судопроизводстве: сборник научных трудов / под ред. Т.С. Волчецкой. Калининград, 2005 и др.

20. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi <https://lex.uz/docs/-6445145>